

Гапєєва І.М.

УДК 811.161.2:81'373

ОНОМАСТИКА В КОНТЕКСТІ ПОЕЗІЙ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Анотація. Стаття продовжує цикл публікацій автора з питання впливу поезій шістдесятників на естетичну свідомість особистості. На цьому тлі глибоко аналізується ономастична наповненість поезій М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка та В. Симоненка, які є яскравими представниками свого покоління. Збагачуючи ідейно-тематичну палітру творів найбільш відомими онімами, автори не тільки виграють у мистецькому плані, а й естетично наснажують поетичні рядки. Художня семантика та мовна естетика ономастикону шістдесятників привертають увагу дослідників завдяки чіткій соціально-історичній проекції. Найпоказовішими в лінгвостилістичному плані є, звичайно, оніми з українського етнічного обшару та з української духовно-світоглядної сфери. Але часто трапляються й найменування зі сфери мистецтва, міфології, науки та вірувань інших культур, що підкреслює багатий світогляд та освіченість поетів.

Ключові слова: естетика, мовотворчість, ономастика.

Аннотация. Статья продолжает цикл публикаций автора по вопросам воздействия поэзии шестидесятников на эстетическое сознание личности. На этом основании всесторонне анализируется ономастическая наполненность поэзии Н. Винграновского, И. Драча, Л. Костенко, Б. Олейника, Д. Павличка и В. Симоненка, которые являются яркими представителями своего поколения. Обогащая идейно-тематическую палитру сочинений наиболее известными онимами, авторы не только выигрывают в художественном плане, а и эстетически насыщают поэтические строки. Художественная семантика и языковая эстетика ономастики шестидесятников привлекают внимание исследователей благодаря четкой социально-исторической проекции. Наиболее показательными в лингвистическом плане, являются онимы из украинской этнической и духовно-мировоззренческой сфер. Но существенны и наименования из сферы искусства, мифологии, науки и верований других культур, что подчеркивает богатое мировоззрение и высокий уровень образования поэтов.

Ключевые слова: эстетика, языковое творчество, ономастика.

Summary. Article continues a cycle of publications of the author concerning influence poetry men of the sixties on esthetic consciousness of the person. On this basis use of proper names in poetry N. Vingranovskyi, I. Drach, L. Kostenko, B. Olienik, D. Pavlichko and V. Simonenko, who appear bright representative in their generation. Enriching an ideological and thematic palette of compositions the most known of proper names, authors not only win in the art plan, and esthetically sate poetic lines too. Art semantics and language esthetics of proper names men of the sixties draw attention of researchers thanks to an accurate sociohistorical projection. The most indicative in the linguistic plan, are of proper names from the Ukrainian ethnic and spiritual and world outlook spheres. But names from the sphere of art, mythology, science and beliefs of other cultures that emphasizes rich outlook and a high education level of poets are essential also.

Keywords: aesthetics speech, the language of poetry, proper names.

Імена людей та різноманітні географічні назви, значною мірою утворені саме на ґрунті цих імен – один із найдавніших прошарків нашої мови. Власні імена та назви є до того ж своєрідним віддзеркаленням відповідних історичних подій, життя й культури народу, його інтернаціональних зв'язків. Для висвітлення багатьох загадкових або давніх фактів існування людських наймень, вивчення механізму їх створення та побутування доводиться вдаватися до історії народів мало не всього світу, до соціології, культурології, етнографії, літературознавства та мовознавства. Ономастика розкриває та з'ясує безліч малопомітних, однак важливих деталей класової ворожнечі в середовищі наших пращурів, указує на місця розселення давніх, інколи й невідомих за документами племен та народностей; оповідає про звичаї, заняття, ремесла, господарство та сімейні стосунки давнини [2:5]. З огляду на таку інформативність онімів, розглядаємо їх функціонування у мовотворчості шістдесятників як засіб емотивно-естетичного впливу на адресата.

Питання естетичності шістдесятництва є центральним у пропонованому дослідженні та спирається на повернення до національних святинь: рідної мови, історії, культури, інших занедбаних сфер українського життя. Ці аспекти знаходили відбиток у дослідженнях як мовознавчого (М. Бахтін, І. Грицютенко, Л. Донецьких, П. Дудик, С. Єрмоленко, В. Ковальов, Л. Ставицька, В. Чабаненко та ін.), так і літературознавчого напрямків (Л. Гливінська, І. Дзюба, М. Ільницький, В. Моренець, Є. Сверстюк, Л. Тарнашинська, Б. Тихолоз, А. Ткаченко та ін.).

Незважаючи на те, що суспільство ще не визнало самоцінну вартість мистецтва поза політикою та ідеологією, тобто оцінка письменника й далі відбувалася за ідейною "правильністю" його творів, дух художнього експериментаторства так чи інакше впливав на естетичні пошуки нового покоління, представники якого виступали за етично й естетично "чисте" мистецтво – тобто чесне та високопрофесійне. У їхньому естетичному ідеалі поєднувалися краса, виражена в образі, й етично вивірена правда, яка, крім іншого, передається не уявними, а реалістичними персонажами.

"З усіх поділів, з усіх класифікацій літературних онімів чи не найістотнішим є їх розмежування за вжитком у прозовому, драматичному чи поетичному творі. Для всіх літературних онімів учені часто використовують наймення поетонім, і кращого однослівного термінологічного позначення цього явища на разі не віднайдено. Але до власне поезії, до віршованого тексту термін цей пасує більше, ніж до прози та драматургії" [4:15].

Ономастичні образи є конкретними та знаходять підтвердження чи то в історичних подіях, чи в мистецтві, чи в біографічних даних. Але навіть коли в поезії з'являється певне ім'я персонажа, воно виявляє

тенденцію до втрати своєї конкретності і вводиться автором у вірш, приміром, задля рими або мелодійності звучання поезії. Так, у Василя Симоненка: *І тому ця Марія чи Настя / будить дзвоном дійниці село, / щоб поменше такого щастя / на радянській землі було!* (Симоненко); у Івана Драча: *Ти заграй нам, наша мріє, пісне Соломіє* (Драч). Микола Вінграновський використовує наймення в семантико-стилістичному явищі гри слів: *Маріє, мріє, мрієчко моя, / Моя Марієчко тривожна, / Твоїм гірким, як світ, ім'ям / Мені звучить хвилинка кожна* (Вінграновський). Уже стає неважливим, чи існували Настя, Марія, Соломія насправді, чи є вигаданими образами автора. "Велич поезії в тім, що найконкретніші образи у ній одержують найзагальніший зміст. ... Якщо не одержують, то й поезії нема. І ця фундаментальна риса поезії має фундаментальне значення для її ономастичних параметрів" [4:19].

Часто у віршах згадка про певну особу подається тільки у формі займенників, завдяки чому кожен читач вільний проектувати текст на якийсь свій особливий спомин. І займенники тут, як би не збуджували уяву реципієнтів, власними назвами стати не можуть. Вони вказують, не називаючи [4:18]. Так, рядки інтимної лірики поетів-шістдесятників містять достатньо подібних прикладів: *Ти – вся любов. Ти – чистота, / Довірливість благословенна. / Твоя краса мені свята, / Твоя любов мені священна; Ти чуєш: плачуть по мені. / Ти чуєш: плачуть за тобою. / У множині і в однині / Тобою плачуть, плачуть мною; Вітаю вас! Ви – творча моя глина, / І я руками серця і думок / Бентежно виліпив із вас оцей вінок* (Вінграновський); *Я не покличу щастя не моє. / Луна луни туди не долітає. / Я думаю про Вас. Я знаю, що Ви є. / Моя душа й від цього вже світає* (Костенко); *Це все – моє. Це все довіку – наше, / Але й твоє, коли прийшов з добром; Ти і я – це вічне, як і небо. / Доки мерехтатимуть світи, / Буду Я приходити до Тебе, / І до інших йтимуть / Горді Ти* (Олійник).

Художня семантика та мовна естетика ономастикону шістдесятників привертають увагу дослідників завдяки чіткій соціально-історичній проекції. Найпоказовішими в лінгвостилістичному плані є, звичайно, оніми з українського етнічного обшару та з української духовно-світоглядної сфери. Але часто трапляється й найменування зі сфери мистецтва, міфології, науки та вірувань інших культур, що підкреслює багатий світогляд та освіченість поетів. Велика кількість християнських імен набуває популярності через сонмище церковних культових книг, зокрема Біблію та Євангеліє, різні візантійські, грецькі та латинські коментарі до них, а також численні календарі, іменослови, житія святих тощо.

Появі нових наймен на землях Київської Русі передували певні події. "У Києві, на Володимирському пагорбку, на крутому березі Дніпра, впадає в очі велична бронзова фігура з важким хрестом. Це – фігура допитливого мудреця, далекого вождя й суворого воїна – князя Володимира Святославовича. Це образ того, хто недалеко від цього місця, десь на берегах притоки Славутича – річечки Почайної в 988 році охрестив наших пращурів – київських русичів та ще й наказав скинути у воду сяючого ідола, поганського бога Перуна – слов'янського володаря блискавки, грому та дощу" [2:36]. Згадки про ці події є в поезіях Ліни Костенко та Бориса Олійника: *Мені відкрилась істина печалю: / Життя зникає, як ріка Почайна. / І тільки верби знають старі: / Киян хрестили в ній, а не в Дніпрі* (Костенко); *Він лежить на гарбі, як святий із Почаєва, / Сивий-сивий і мудро безжурний* (Олійник).

Період існування Запорозької Січі теж позначився на українському ономастиконі. Мужні воїни цієї вільнолюбної республіки, розташованої між Приазов'ям і Дністром та Бугом, давали своїм товаришам кумедні прізвиська, які згодом закріплювалися за їхніми носіями як прізвиська. Січ залишила по собі й багато легендарних назв місцевостей, зброї, обрядів тощо. У поезії шістдесятників часто вживаються поетоніми *Богдан Хмельницький* (Олійник, Павличко, Симоненко); *Богун, Підкова, Залізняк* (Драч); *Сулима* (Костенко); *Сагайдачний, Самійло Кішка* (Вінграновський); *Байда* (Костенко, Павличко); *Сірко, Нетьяга* (Олійник) і з ними неодмінно *Хортиця* (Драч); *Берестечко* (Драч, Павличко); *Лубни, Чигирин* (Олійник).

Серед інших у поетичній мовотворчості Миколи Вінграновського, Івана Драча, Ліни Костенко, Бориса Олійника, Дмитра Павличка та Василя Симоненка виділяємо такі групи онімів:

- а) **назви України та її регіонів:** *Вкраїна, Вкраїночко, Україна, Волинь, Галичина, Рось, Русь, Поділля, Подол, Підкарпаття, Таврія;*
- б) **назви морів і рік:** *Бористен, Буг, Ворскла, Дунай, Дніпро, Дністер, Десна, Збруч, Світязь, Славутич, Славута, Сиваш, Сула, Кодима, Псел, Рось, Черемош, Чорне море;*
- в) **назви міст і селищ:** *Берестечко, Берислав, Вінниця, Гайявата, Донбас, Зачепилівка, Канів, Київ, Кривий Ріг, Львів, Обухів, Одеса, Полтава, Почаїв, Санжари, Севастополь, Софіївка, Старостинці, Стопчатів, Умань, Харків, Чернівці, Чернігів, Чорнобиль;*
- г) **імена видатних історичних осіб:** *князь Олег, князь Святослав, князь Ярослав, княгиня Ольга, Мономах, Сковорода, Стефаник, Гончар, Тичина, Майборода, Міцкевич, Малишко, Маланюк, Рильський, Франко, Шевченко, Леся Українка, Довженко, Кармелюк, Гус, Шашкевич, Лисенко;*
- г) **імена звичайних людей:** *Андрій, Андрійко, Варвара, Варка, Василь, Варфоломей, Ганна, Анна, Гафійка, Горпина, Гриць, Домаха, Дмитро, Іван, Іванко, Івась, Ванюша, Катерина, Килина, Кирило, Ликера, Мартоха, Марія, Микола, Настя, Настка, Онися, Оверко, Павло, Петро, Соломія, Степан, Тетяна, Федір, Яків;*
- д) **назви відомих топооб'єктів:** *Бабин Яр, Великий Луг, Козачий острів, Княжа гора, Лиса гора, Сапун-гора, Савур-могила, Січ, Холодна Балка, Хрещатик;*
- е) **назви українських народних та державних свят:** *Великдень, Пасха, Дев'яте Травня, Івана Купала, Різдво, Святий Миколай, Спас;*

- є) **назви біблійних і міфічних осіб та вірувань:** *Адам, Аполон, Афродіта, Бог, Господь, Христос, Отче, Спаситель, Венера, Гефест, Дажбог, Єва, Мефістофель, Люцифер, Пілат, Перун, Прокруст, Стрибог, Іуда, Юда.*

Знаходження України певний час у складі Радянського Союзу також позначилося на творчості поетів-шістдесятників і не тільки у сфері онімного вживання: *Ще в серці нашому ніхто не розлучив / Шевченка гнів і Пушкіна невірність (Павличко).* Численими серед розглянутих поетонімів є слова на позначення всесвітньо відомих діячів, визначних подій, міст, рік, гір, морів, океанів тощо: *Україна наша – тож-бо годі! – / Кладе Мільярд на спільний стіл, / Співа Поповичем в польоті, / Кипить Гіталовим в роботі, / І слава котиться докіль; Я щойно вернувся з Грузії. В мені ще зростають гори. / В мені ще кипить і стогне вітриськами той перевал. / Я був в Сурамі й Руставі, я був у Ланчхуті і в Горі. / А ти мені рогом блакитним усе оце перервав (Драч); А там – блакитніє Карибське море, / Дивлюсь і чую, ніби я скрилатів: / Ось океан, Париж, обличчя Альп суворе, / Дунай, Говерла, Яблунів, Стопчатів... (Павличко).* Онімна лексика вживається також у присвятах (як цілим віршем, так і маленькою згадкою) іншим видатним письменникам, які певною мірою були взірцем для шістдесятників: *Вже ж вам дісталось від Тичини, / Від Рильського, від Галана – / Дошукуйтесь первопричини! / Ніхто вам серця не одчинить! / Війна! Зневага і війна! (Драч); Ступаючи розгонисто із дня на день, / На голови нескарані, / мов правий суд, / Ходою Маяковського поезія гряде! (Олійник); Отче наш, Тарасе всемогучий, / Що створив нас генієм своїм, / На моїй землі, як правда, суцїй, / Б'юцїй у неправду, наче грім (Павличко).*

Запроваджуючи в поетичний обіг різноманітні оніми, автори здебільшого намагаються добирати ті, що здатні знайти виразний відгук у душі та свідомості людини, хоч це, зрештою, залежить від світогляду реципієнта.

Отже, посідаючи значне за кількісними показниками місце серед поетичної лексики шістдесятників, поетоніми виконують надзвичайно важливі виражально-зображальні функції. Без них естетична, ідейно-тематична палітра означених майстрів багато чого втратила б, як у мистецькому, так і в суспільному плані.

Джерела та література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
2. Глинський І. В. Твоє ім'я – твій друг / І. В. Глинський. – К. : Веселка, 1970. – 224 с.
3. Историческая ономастика : сб. ст. / отв. ред. Суперанская А. В. – М. : Наука, 1977. – 308 с.
4. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса : Астропринт, 2004. – 216 с.
5. Карпенко Ю. А. Проблемы типологии литературной ономастики : Имена собственные в поэзии Беллы Ахмадулиной и Лины Костенко // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки : статті / Ю. А. Карпенко. – К., 1992. – С. 92–102.
6. Колоколова Л. І. До питань стилістичної ономастики / Л. І. Колоколова // Українське мовознавство. – 1975. – Вип. 3. – С. 68–74.
7. Слов'янська ономастика : зб. наук. праць на честь 70-річчя д-ра філол. наук, проф. П. П. Чучки. / наук. ред. Медвідь С. М. та ін. – Ужгород, 1998. – 236 с.
8. Хлистун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / І. В. Хлистун. – К., 2006. – 20 с.
9. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.